

ORHIDEJE GORJANCEV IN ŽUMBERKA

ORCHIDS OF GORJANCI AND ŽUMBERAK REGION

Jože KOSEC¹

IZVLEČEK

Orhideje Gorjancev in Žumberka

V prispevku so predstavljene kukavičevke območij Gorjancev (Slovenija) in Žumberaka (Hrvaška) in nekatere njihove redke ali naravovarstveno zanimive spremljevalke.

Ključne besede: kukavičevke (orhideje), Gorjanci, Žumberak

ABSTRACT

Orchids of Gorjanci and Žumberak Region

The article presents orchids from Gorjanci (Slovenia) and Žumberak region (Croatia) and some rare or threatened companion species.

Keywords: orchids, Gorjanci (Slovenia), Žumberak (Croatia)

¹ Šinkov Turn 51 A, SI-1217 Vodice – Ljubljana, Slovenija

Gorjance sem začel spoznavati pred dobrima dvema desetletjema, ko sva skupaj z ženo Nevenko ob koncih tedna bivala v stari hiši v Avguštinah nad Kostanjevico, ki jo je zgradil njen ded Ivan Belle, znani pomolog in enolog ter prvi ravnatelj v začetku 20. stoletja ustanovljene Kmetijske in vinogradniške šole v Šentjurju.

Prva leta me je kot zapriseženega mikologa močno zanimal bližnji znameniti Krakovski gozd – predvsem pragozdni del, eden redkih ostankov panonskega poplavnega gozda hrasta doba. Ukvarjal sem se zlasti z lignikolnimi (lesnimi) gobami, ki so bile dotlej na Slovenskem zelo slabo poznane in malo raziskane. Pri tem mi je bila v veliko pomoč profesorica Milica Tortič iz Zagreba, zdaj žal že pokojna.

Popolnoma jasno je, da človek na takih izletih ne more kar tako mimo ptičev, metuljev in ostalih živali, ki pa žal tako rade pobegnejo. Drevesa in rože pa počakajo. Tako me je vedno bolj začela zanimati botanika, posebno njen najlepši del – orhideje, ki jih pri nas od nekdaj imenujemo »kukavice«. Začela sva jih iskati po vsej Sloveniji. Pot naju je večkrat zanesla tudi v Istro in na Kvarnerske otoke. Pri tem sva spoznala sebi podobne domače navdušence, zlasti v Istri pa tudi strokovnjake iz Italije in Avstrije. Prijatelj Amelio Pezzetta, ki sva ga srečala na Kamenjaku, me je vpeljal v italijanske orhideje. Sledil je nepozaben izlet v južno Italijo (Monte Gargano) in na Sicilijo. Težko je opisati občutek, ko v nekaj dneh oči vidijo toliko novih vrst, dobro znanih iz knjig. V Dalmacijo me je zvabila edinstvena knjiga *Hrvatske orhideje* (KRANJČEV 2005). Kar nekaj let sva tako »jadrala« po Dalmaciji in Liki. Kukavice so naju vodile tudi na Korziko, Sardinijo in v Abruzzi, severno Grčijo (srčno upam, da kdaj na vrsto pride tudi Kreta), Albanijo, Črno goro, Srbijo, Makedonijo, Švico, Avstrijo, Češko – pa še kam.

Najbližji pa so bili vedno Gorjanci in Žumberak onkraj njih. Obiskovala sva jih v vseh letnih časih, težko je reči, kdaj je najlepše. Pozimi sva jih prekrižarila po dolgem in počez s turnimi smučmi. Zgodaj spomladi pa človek komaj čaka, da spet pridejo prve rože. Nekaj korakov stran od hiše se že ob prvih zvončkih pokaže prelepa družina temnoškrlatnega teloha. Cvetovi so začuda, kljub svojemu imenu (*atrorubens*), nekateri rumenozeleni, drugi zeleni, nekateri škrlatnozeleni, vmes pa tudi prav črnoškrlatni.

Nepozabno je vsakoletno srečanje z navadnim kosmatincem (*Pulsatilla nigricans*). Da sem izvedel zanj, sem ravnal po zdravi kmečki pameti. Na Oštrcu sem starejši ženski pokazal sliko velikonočnice iz Wrabrovih *Znamenitih rož* (WRABER 1990). Kar s prstom mi je pokazala čez dolino proti lovski opazovalnici, kjer ga ni bilo težko ugledati, saj je travnata ruša še čisto rjava, on pa kar bode v oči s svojo kosmato modročrtno.

Starejši Dolenjci, zavzeti vinogradniki, bi rekli, da je barve modre frankinje.

Kmalu pa se že najde ena od prvih kukavic – *Orchis pallens* (bleda kukavica). Le malo stran od kosmatincev sva jih našla ogromno skupino. Bilo jih je preko sto. Da bi bilo še lepše, se je še nekoliko stran prikazalo ogromno primerkov zavarovane, izredno redke gobe *Ptychoverpa bohemica* (češki hrčkovec). Kako lepo je bilo tisti dan postaviti težki stativ za fotoaparatus, še lepše pa gledati vso to lepoto čez makro objektiv!

Bledo kukavico sem pozneje našel še večkrat: v okolici Črneče vasi, Sv. Mohorja, Jablanc, Dolšč, Globočic, Avguštin, Brloga, Javorovice, Gradca, Premagovcev, v Hudem jarku ... (Kako lepa imena so naši predniki izbrali za svoje vasi!) Bleda kukavica se pojavlja predvsem v nižjih predelih, najraje ima rob gozda z redkim grmovjem leske in gabra. Prepoznamo jo lahko miže, saj močno diši, njen vonj še najbolj spominja na bezeg. To pa zagotovo ne velja za bezgovo prstasto kukavico (*Dactylorhiza sambucina*), ki cveti malo pozneje. Največ sem je našel na veliki košenici nad križiščem gozdnih cest Polom, Jesenovski jarek, Sošice in Javorovica. Ob robu gozda jih je na desetine, od čisto rumenih pa do povsem temno rdečecvetnih. Drugod se pojavlja občasno, po zgolj nekaj primerkov med ostalimi kukavicami – vedno na odprtem terenu.

Od ostalih prstastih kukavic na slovenski strani najdemo še dve. Mesec ali dva pozneje se ob robu gozda in ob gozdnih cestah v velikih količinah pojavi *Dactylorhiza maculata subsp. fuchsii* (Fuksova prstasta kukavica). Še pozneje, v juniju, v Sloveniji cveti zelo redka transilvanska prstasta kukavica (*Dactylorhiza maculata subsp. transilvanica*). Že desetletje po en sam primerek zraste na košenici nad Javorovico. S prijateljem Dušanom Klenovškom sva jo našla na zelo kislem rastišču. Malo več primerkov je mogoče najti v predelu Kaštanice, ki pa je dobrih sto metrov onstran državne meje.

Na naši strani ni močvirij, v sosednjem Žumberku pa sta dve čudoviti povirni barji. Eno je ob cesti, ki pelje mimo Sopotskega slapu. Tam sem našel mesno rdečo prstasto kukavico (*Dactylorhiza incarnata*).

Majsko prstasto kukavico (*Dactylorhiza majalis*) sem našel v barju na poti iz Sošic proti Sveti Geri (Trdinov vrh).

Izredno bogato nahajališče orhidej je nad vasjo Jablance (v Rebri). Tudi zanj sem izvedel od prijaznih domačinov s pomočjo fotografij. Zanimivo je, da tu orhideje imenujejo kukavice, mačjim ušesom pa rečejo račke. Teren je zelo strm, suh, obrnjen na jug. Tudi tam se v družbi orhidej množično pojavlja navadni kosmatinec, ki okoli prvega maja že semeni in ga zato ni težko videti. Samo v enem dnevu sem tu našel petnajst vrst

kukavičevk (21. maj 2005). Najbolj sem se razveselil, ko sem našel prav račke – *Ophrys*. Na razdalji nekaj deset metrov uspevajo tri vrste: prva je osjeliko mačje uho (*Ophrys sphegodes*), vrsta, ki je bila najdena tudi nad Oštrcem, druga je čmrljeliko mačje uho (*Ophrys fuciflora*), ki ga nisem našel nikjer drugje, na hrvaški strani pa množično uspeva v Žumberku (Gornji Oštrc – Tupčina). Tretjo vrsto, muholiko mačje uho (*Ophrys insectifera*), je težje opaziti. Tisto leto ga je bilo na šope. Letos ga je na termofilnih strminah Kobil videl tudi Igor Dakskobler. Na istem terenu sem pričakoval čez kakšen mesec tudi čebeljeliko mačje uho (*Ophrys apifera*), a ga doslej še nisem našel. Morebiti je vzrok tudi to, da se čez poletje tu pasejo krave. Čez nekaj let sem našel na košenici med Črnečo vasjo in Sv. Mohorjem en sam primer, letos (2014) pa še nekaj rastlin nad Javorovico, kjer je drugo najboljše rastišče pomladanskih travniških kukavic. V Žumberku se množično pojavlja na istem terenu kot čmrljeliko mačje uho. Za lokacijo mi je povedal prijatelj Roko Čičmir iz Zagreba, ki je na Savskem nasipu (Jarun) v Zagrebu našel tudi križance med *Ophrys apifera* in *fuciflora*. V Sloveniji takega križanca še nismo našli. Zaradi samooprašitve je pri *Ophrys apifera* možno najti več oblik cvetov. Tako sem v bližini Tupčine našel var. *tilaventina* – na enem mestu kar šest primerkov in pa en primer var. *trollii*.

Orchis (Anacamptis) morio (navadna kukavica) je v Sloveniji ena najpogostejših spomladanskih orhidej – tako tudi v Gorjancih.

Orchis militaris (čeladasto kukavico) sem srečal samo enkrat v področju Kozarij, drugje je kljub pričakovanju ne najdem. Vrsta je pogosta na bližnjem Krškem polju.

Orchis purpurea (škrlatnordeča kukavica) se v Gorjancih pojavlja raztreseno v svetlih, toploljubnih gozdovih. Po nekaj primerkih sem našel zahodno od Javorovice nad robom Kobil, nad zaselkom Kiza in pa v bližini Mokrega polja.

Orchis mascula subsp. *speciosa* (*ovalis*, *signifera*) je splošno razširjena vrsta po travnikih in košenicah v nižjih predelih Gorjancev. Našel sem tudi primerke s popolnoma belimi cvetovi.

Orchis (Anacamptis) palustris var. *elegans* (močvirska kukavica) uspeva v bližnjem Krakovskem gozdu – žal vsako leto manj zaradi zaraščanja. Dobro se drži v močvirju ob cesti Velike Malence – Dolnja Pirošica. Nahajališče leži na desnem bregu Krke in bi ga zato lahko šteli k področju Gorjancev. Lepo nahajališče je tudi ob potoku pod vasjo Vitovec; pred desetletji pa sem jo še videval okoli Kostanjeviškega gradu, kjer pa je zaradi melioracijskih »izboljšav« očitno izginila. Z njo vred pa je izginil tudi močvirski svišč (*Gentiana pneumonanthe*).

Od rodu *Orchis* nam ostaneta še dve pogosti, v Sloveniji splošno razširjeni vrsti.

Orchis (Neotinea) tridentata (trizoba kukavica) – zelo raznolika po barvi in obliki cvetov, je najbolj slovenska. Že davnega leta 1685 je Valvazor objavil čudovit akvarel v svoji grafični zbirki, v 18. stoletju pa jo je prvi znanstveno opisal SCOPOLI (1760) v svoji *Kranjski flori*.

Na istem rastišču ji dela v Gorjancih družbo vrsta *Orchis (Neotinea) ustulata* (pikastocvetna kukavica). Na obsežnih košenicah nad Javorovico pa lahko najdemo še dve znameniti roži: *Trifolium pannonicum* (panonska detelja), ki je zelo redka in pa v veliki množini rastoči kranjski šebenik (*Erysimum carniolicum*) s klasičnim nahajališčem na Grajskem hribu nad Svibnem.

Nad razvalino planinsko gozdarskega doma Polom sem leta 2014 našel ogromno populacijo križancev obeh vrst orhidej, ki sta si očitno zelo v sorodu (*Orchis tridentata x ustulata*). Križancev je veliko več kot obeh starševskih vrst, vmes pa najdemo primerke, za katere je težko reči, kam spadajo – k otrokom ali staršem. Zdi se, da gre za stabilno populacijo (vrsto), ki se verjetno že uspešno reproducira. Podoben pojav sem v Istri večkrat opazil pri vrstah *Orchis morio* in *Orchis papilionacea*, v Dalmaciji pa med *Ophrys bertolonii* in *Ophrys incubacea*. Tu se lahko nagledamo še ene znamenite rože z Gorjancev – *Dianthus croaticus* (hrvaški klinček). Na nekaterih mestih je travnik kar rdeč od množice cvetov prikupnega nageljčka. V Gorjancih je splošno razširjen. Ob času cvetenja so ga polne vse košenice. Raste tudi v Zasavskem hribovju, kjer so ga verjetno zamenjevali s podobno vrsto *Dianthus carthusianorum* (navadni nageljček). Če si dobro videl oba, ju ni več težko razlikovati.

Poseben primer poznocvetne kukavice je *Orchis (Neotinea) ustulata* subsp. (var.) *aestivalis*, ki zraste zelo visoko in ima ogromno cvetov (preko sto). Našel sem jo nad Pirčevim hribom, ob poti, ki pelje proti koti 1001 (Ravna gora) nad termofilnimi strminami Kobil, sredi avgusta. Pravzaprav tja zaidem večkrat, da bi videl, kaj se godi s še eno redko rožo: *Gladiolus palustris* (močvirski meček). Stanje je zaskrbljujoče. Gladiol je vsako leto manj. Zaradi opustitve košnje se neusmiljeno širi jelenovec (*Laserpitium siler* in *L. latifolium*). Tu je moč najti nekaj primerkov divjega klinčka (*Dianthus sylvestris*), ki se tudi križa s sorodnikom hrvaškega imena.

Če se vrnete po poti skozi Jasenovski jarek, boste (ob pravem času) zagotovo naleteli na prav tako redko rastlino, ki sem jo v Gorjancih neuspešno iskal dve desetletji – to je širokolistna zvončica (*Campanula latifolia*). Pred leti mi jo je v Trnovskem gozdu pokazal Rafael Terpin, podatke za Gorjance mi je poslal Igor

Dakskobler. Nekoč jo je namreč tukaj našel Vinko Strgar, o čemer je pisal v Biološkem vestniku (STRGAR 1963). Vsem trem sem od srca hvaležen.

Na prelazu pod Pirčevim hribom lahko ob istem času občudujemo množstvo kranjske lilije (*Lilium carniolicum*). Vmes je nekaj rastlin s popolnoma rumenimi cvetovi, tako da bi človek skoraj pomislil na *Lilium bosniacum*. Nekaj podobnega sem videl samo še na Snežniku (Gašperjev hrib) in pa na Svilaji, kamor naju je peljal prijatelj Roko Čičmir, ko smo iskali *Ophrys dinarica* in *Epipactis placentina*. Med temi zlatimi jabolki sem prvič v Gorjancih našel zeleni volčji jezik (*Coe-loglossum viride*), ki se rad skriva pogledu zaradi svoje zelene majhnosti. Drugič mi ga je kar mimogrede pokazal Igor Dakskobler na travnikih nad Javorovico.

Gorjanske košenice so prijazen gostitelj še ene zelo razširjene travniške orhideje – *Gymnadenia conopsea* (navadni kukavičnik). Zelo raznolik je po obliki socvetja in po času cvetenja. Kasno cvetoče, visoke primerke s podaljšanim gostocvetnim socvetjem nekateri obravnavajo kot podvrsto (varieteto) *Gymnadenia conopsea* var. *densiflora* (gostocvetni kukavičnik). Posebno lepe, postavne primerke sem našel v povirju Sopotskega slapu, kjer si ta kukavica deli življenjski prostor z bližnjim sorodnikom dehtečim kukavičnikom (*Gymnadenia odoratissima*).

Rastišče te blagodišeče orhideje (*Gymnadenia odoratissima*) so tako suhi travniki kot vlažna povirja. Praviloma cveti pozneje kot njen bratranec navadni kukavičnik. Od tega ga lahko zanesljivo ločimo po veliko krajši ostrogi in privlačnem vonju po vaniliji ter po nekoliko svetlejšem socvetju. Našel sem ga tudi na košenici nad Javorovico, kjer zaradi hitro naraščajoče nadmorske višine in časa cvetenja obe vrsti lahko opazujemo cela dva meseca.

Na travnikih nad Javorovico najdemo tudi navadno oblato kukavico (*Traunsteinera globosa*), ki jo drugod na Gorjancih bolj redko srečamo.

Anacamptis pyramidalis (piramidasti pilovec) je še ena od pogostih travniških kukavičevk. V Gorjancih je splošno razširjen. Ob dobri letini sem nad Jablancami (v Rebri) našel na stotine primerkov. Barva socvetja variira od svetlo roza do temno rdeče. Neredko naletimo na popolnoma belo socvetje.

Rod *Platanthera* je zastopan z dvema pogostima vrstama: *Platanthera bifolia* (dvolistni vimenjak) in *Platanthera chlorantha* (zelenkasti vimenjak). Tudi meni sta na začetku delala težave pri razločevanju. Zanimivo je, da genetske raziskave niso pokazale nikakršnih razlik. Na zunaj sta pa kot noč pa dan. Prvi, bolj svetloljubna vrsta, ima dišeče cvetove, prevladujoče bele barve, polinarija sta vzporedna, drugi pa bolj ljubi senco, cvetovi bolj vlečejo na zeleno, polinarija nista

vzporedna. V Gorjancih prva vrsta začne cveteti malo prej kot druga.

Limodorum abortivum (navadna splavka) je bolj mediteranska vrsta. Pogosto jo najdemo v Istri in na Krasu, po Sloveniji pa je raztresenih še nekaj nahajališč – najbližja Gorjancem se nahajajo v Beli krajini. Dolga leta sem jo čakal in iskal. Končno sem jo pred tremi leti našel blizu Črneče vasi, v strmem, presvetljenem, redkem gozdu hrasta cera. Leta 2011 sta bila samo dva primerka, leta 2013 kakih dvajset, leta 2014 pa nekoliko manj. Parcela je zgledno vzdrževana, zato tej roži kaže na dobro preživetje. Cveti pa občutno kasneje kot kje v Istri.

Na podobnih rastiščih neuspešno iščem vrsto *Hymantoglossum adriaticum* (jadranska smrdljiva kukavica). Slovensko ime je neugledno za tako postavno in lepo orhidejo. V Istri je pogosta. Najbližje Gorjancem je spet v Beli krajini. Začuda je na oni strani, v Žumberku, zanjo veliko bolj ugodno. Prijatelji, hrvaški botaniki, so ga našli na kar precej mestih, največ spet okoli Tupčine in Gornjega Oštrca.

Rod *Cephalanthera* je v Gorjancih zastopan z vsemi tremi, v Sloveniji znanimi vrstami: *Cephalanthera longifolia* (dolgolistna naglavka), *Cephalanthera damasonium* (bleda naglavka) in *Cephalanthera rubra* (rdeča naglavka). Zadnji dve sta zlasti vrsti svetlih gozdov, dolgolistna pa se pogosto najde tudi na košenicah in ob robu gozdov. Vse tri so v Gorjancih pogoste.

Od izrazito travniških nam preostane samo še ena, ki nosi čudovito staro ime – belkaste ročice (*Pseudorchis albida*). Nanjo me je opozoril kdo drug kot Roko Čičmir. V Zagrebškem herbariju hranijo že nekaj let dva primerka nabrana na Ječmištu (Žumberak). Zato jo je bilo za pričakovati kje na ovršnem delu Gorjancev (Ravna gora ali mogoče Polom). Doslej mi še ni uspelo, čeprav jo ničkolikokrat kar vidim, kako nedolžno čepi in čaka med travo. Tudi Ječmište je prerastel jelenovec. Letos so jo Zagrebčani našli na področju Ravne gore (kakšnih 20 primerkov), malo stran od naše meje. Nekaj dni pozneje sem šel po opisani poti. Razmere so katastrofalne. Po nekaj letih je iz prijaznih košenic nastal pravi labirint otokov širokolistnega jelenovca, tako da se ponekod s težavo prebiješ skozi. Ob takih priložnostih se večkrat spomnim na nekega Oštrčana, ki je pomodroval približno takole: »Pred leti, ko smo še vse delali na roke, je bilo vse pokošeno. Danes, ko imajo ,bečeske' in traktorje, pa vse stoji.« Seveda prelepe rože tistega dne nisem našel. Naj ostane za drugo leto.

Pa še zares zadnja – travniška, ki me je težila dvajset let: *Spiranthes spiralis* (zavita škrbica), ne tako redka na suhih travniških po Sloveniji. Neuspešno sem jo iskal po vseh košenicah v Gorjancih.

Veliko več uspeha in velikega veselja sem imel ob najdbah redkih vrst gob, ki so po vsej Evropi pokazateljice dobre ohranjenosti travnikov in tako večinoma na rdečem seznamu gliv. Naj naštejemo nekaj rodov, da mi gobe ne zamerijo. Mikologe že tako ali tako skrbi, da sem pobegnil med kukavice. Torej: *Hygrocybe* (vlažnice) vseh barv – od rumenih, oranžnih, rdečih, zelenih, modrikastih, sivih, pa do skoraj črnih. Vsako leto jih je manj. Nekaj prispeva zaraščanje, nekaj pa klimatske razmere. Zadnji dve leti sta bili katastrofalni. *Entoloma* (rdečelistke) – izredno obsežen rod nežnih gobic. *Camarophyllus* (tratnice), *Camarophyllopsis* (sočnice) – zelo redke vrste, kakršne srečaš samo nekajkrat v življenju. *Clavaria* (kijevke), *Geoglossum* (jeziki), *Dermoloma* (žametovke) in še redkeje *Porpoloma* (risnice) – le kdo si je izmislil slovensko ime, sam sem v življenju srečal eno samo, kje je šele cel ris! Marsikaj od zgoraj naštetega sem našel, nekaj upam, da še bom. Škrbice pa od nikoder. Letos sem se šel septembra tolažiti na Krško polje, kjer je pred leti Dušan Klenovšek našel čudovito nahajališče orhidej. (Leta 2014 si maja meseca tam lahko videl na tisoče osjelikih in na stotine čmrljelih mačjih ušes). Škrbica je seveda tudi letos lepo cvetela, vmes pa začuda nekaj cvetočih kosmatincev. Takoj sem vedel, treba je pogledati tam, kjer si našel oboje – kukavice in kosmatince. Čez dobro uro sem bil že v Jablancah in škrbico seveda našel v najlepšem cvetju.

Ostanejo nam še gozdne orhideje.

Listera ovata (jajčasti muhovnik) in *Neottia nidus avis* (rjava gnezdoznica) sta med najbolj pogostimi v Sloveniji.

Za večino Slovencev je najlepša vrsta, zelo redka in strogo zavarovana, *Cypripedium calceolus* (lepi čevelj). Vrsta je nekoliko bolj razširjena v Alpah, nahajališča drugod po Sloveniji lahko preštejemo na prste ene roke. O njenem pojavljanju v Gorjancih je bilo veliko zapisanega – skoraj toliko kot o slavni pontski azaleji – *Rhododendron luteum* (rumeni sleč) iz bližine Brusnic. Spet sem uporabil kmečko pamet. Spraševal sem gozdne delavce in lovce iz okolice. Vsi ga poznajo. Vsi so ga že videli, samo, kje je to bilo, tega se ni spomnil nihče. Spet mi je pomagal prijatelj Dušan Klenovšek, ki je poznal zanesljive ljudi. Odpeljali so me nekam v Kobile, bilo je grozno strmo in skoraj nevarno. Seveda smo ga našli. Po tistem ga nisem več obiskal. Naj ima mir pred ljudmi.

Tudi *Epipogium aphyllum* (brezlistni nadbradec) velja za približno enako redko vrsto. O njem sem vedel praktično vse: da raste v visokih bukovih in smrekovih gozdovih, da nima klorofila, da se lahko za nekaj let

skrjuje pod zemljo, potem pa se spet pojavi na istem mestu. Z ženo sva ga iskala dolgih deset let. Ugledala ga je seveda žena. Tako lepo me je takrat poklicala: »Ta je tista, ki je še edine nisi videl v Sloveniji.« Bila je ena sama rastlinica. Isto leto sva našla še nekaj primerkov v Kozarjah. Rastišče so čez par let uspešno uničili, ker so posekali vse stare bukve, ki so mu dajale gostoljubje. Našli smo ga še na treh lokacijah. Najbogatejša je tista pod Krvavim kamnom. Tam je na majhnem prostoru fragment jelovega gozda. Zato sem šel pogledat za *Epipactis greuteri* (greuterjevo močvirnico). Ni je bilo. Pokazal pa se je cel šop nadbradca, kot v kakšni knjigi. Ko smo se vračali s Trdinovega vrha, smo našli še eno skupinico v težko prehodnem, strmem delu Kobil. Potem se je za nekaj let skrival v ilegalo. Leta 2014 smo ga na veliko veselje spet našli pod Krvavim kamnom. Ostala nahajališča so hudo degradirana zaradi pretirane, grobe sečnje. Upam, da bo v Kobilah še dolgo na varnem. Mimogrede, še to! Leta 2014 sem v odlični knjigi o severnoitalijanskih orhidejah (PERAZZA & LORENZ 2013) izvedel, da je nadbradec mikorizen z glivami iz rodu *Inocybe* (razcepljenke). Res sem na dveh njegovih rastiščih našel eno predstavnico tega rodu, ki uspeva že poleti – *Inocybe patouillardii* (rdečkasta razcepljenka).

Preostane nam še najtežji rod – *Epipactis* (močvirnice). Menim, da je slovensko rodovno ime za *epipactis* zgrešeno, kajti v močvirju izmed zelo številnih raste zgolj ena sama vrsta, in sicer *Epipactis palustris*. Slovenski prevod imena za to vrsto, navadna močvirnica, je zato še toliko manj ustrezen. Poleg tega sta v *Mali flori Slovenije* navedeni dve vrsti, ki sta že sami po sebi dvomljivi – *Epipactis latina* in *Epipactis leutei*. Torej: pri tem rodu je potrebno veliko potrpljenja, izkušenj in predvsem previdnosti. Zelo pametno je tudi poznati nekoga, ki o tem rodu ve več od tebe. Sam sem imel srečo, da sem se spoprijateljil z Rokom Čičmirjem, ki ga v Evropi cenijo kot enega najboljših poznavalcev.

Naštejmo tiste, ki smo jih našli v Gorjancih:

Epipactis atrorubens (temnordeča močvirnica) je v Gorjancih redka, topoljubna vrsta. Edino zanesljivo nahajališče je Miklavž. Veliko več je v Žumberku. Čudovite primerke je moč najti v bližini Sopotskega slapu, kjer raste v bližini borovega gozda skupaj s srhkodlakavim netreskovcem (*Jovibarba hirta*).

Epipactis microphylla (drobnolistna močvirnica). Vrsta je lahko določljiva predvsem po svoji majhnosti in izrazito drobnih listih. Ponavadi raste skupaj z ostalimi vrstami. Cveti med prvimi, že maja in junija, zato smo jo največkrat našli že v semenečem stanju. Vrsta sploh ni tako redka. Zaradi nevpadljivosti jo zlahka spregledamo. Je edina iz rodu, ki izredno prijetno diši.

Epipactis purpurata (purpurna močvirnica) tudi ni tako redka, kot je veljalo včasih. Zlahka jo prepoznamo po značilni vijoličasti barvi stebela in listov, ter po nenavadni ukrivljenosti mladih rastlin. Cveti kot zadnja.

Epipactis pontica (pontska močvirnica) je bila v Sloveniji odkrita pred približno petnajstimi leti. Ob prvih najdbah je povzročala veliko nepotrebnega hrupa v želji po odkrivanju novih vrst. Sprva je veljala za izredno redko vrsto. Ker se je zanimanje za rod *Epipactis* kar naenkrat zelo povečalo, so se vrstile najdbe ena za drugo. V Gorjancih sploh ni redka. Največkrat jo najdemo v družbi ostalih močvirnic. Številna nahajališča v Gorjancih so ogrožena zaradi nekritične, pogoltne sečnje starih bukovih dreves. Ljudje pridejo z motornimi žagami, s težkimi traktorji, naredijo nepotrebne vlake, vse razrujejo, veje pustijo, potem gredo, za njimi pa odide tudi ta ljubka najmanjša močvirnica. V Žumberku ob cesti za Budinjak sva odkrila čudovito nahajališče, za povrh še kot prvo odkrito nahajališče na Hrvaškem. Med starimi bukvami se je skrivalo na desetine primerkov. Čez nekaj let so žaga, traktor in človek uničili vse.

Epipactis muelleri (Muellerjeva močvirnica). Kar nekaj časa je trajalo, da sem se jo navadil razlikovati od širokolistne. V Gorjancih ni redka, navadno raste posamično skupaj z ostalimi. Najbogatejše najdišče je na Javorovici, kjer ob robu gozda, skoraj na travniku, ob dobri letini cveti po nekaj deset primerkov.

Epipactis leptochila (ozkolistna močvirnica). V Sloveniji je samo nekaj nahajališč te razmeroma lahko spoznavne vrste. V Gorjancih sem jo našel šele lansko leto na Miklavžu. Tudi tu je zaradi pretirane sečnje hudo ogrožena. V Sloveniji jo je prepoznal Dušan Klenovšek na Lisci. Bilo jih je na šope. S sečnjo pa so ljudje iz izredno bogato populacijo »uspešno« uničili.

Epipactis helleborine (širokolistna močvirnica) je v Sloveniji zagotovo najbolj razširjena vrsta. Kljub temu se mi je pri njej marsikaj zapletalo. Poleg »normalnih« rastlin sem najdeval primerke z okroglimi listi, ki cvetijo včasih že skoraj mesec prej. Pierre Delforge je te primerke označil kot *var. orbicularis*. Vendar se je pozneje izkazalo, da gre le za obliko tipične podvrste.

Prava *Epipactis orbicularis* se odlikuje po kratkih, okroglih listih, ki so včasih celo krajši od internodijev (od tod tudi drugo ime *Epipactis distans*). Najraje raste na prisojnih, zelo termofilnih legah ob robu borovih gozdov. Zanesljivo poznam samo eno mesto v Žumberku, njeno nahajališče pa mi je pokazal Roko Čičmir.

Skoraj mesec pred cvetenjem običajne *Epipactis helleborine* sem v Gorjancih srečeval primerke, za katere sprva nisem vedel, kam jih uvrstiti. Vrsta je fakul-

tativno avtogamna – to pomeni, da jo na začetku lahko oprashijo žuželke. Listi so nekoliko ožji od heleborinskih. Tipičen cvet ima zelo ozek prehod iz hipohila v epihil, slednji pa je praviloma podvihan, včasih pa tudi spiralasto zvit. Po nekajletnem opazovanju in obisku bogatih Rokovih nahajališč na Medvednici sem prišel do spoznanja, da gre za novo vrsto v slovenski flori: *Epipactis leptochila subsp. neglecta* (prezrta močvirnica). PERAZZA in LORENZ (2013) zanjo omenjata sinonim *Epipactis leutei*.

Medvednico sva z ženo večkrat obiskala že pred poznanstvom z Rokom. Zanimala naju je predvsem novo opisana vrsta *Epipactis rivularis* z edinim nahajališčem v Gorjnem Vrapču. Tam sva jo, sledeč opisu iz Kranjčeve knjige, po dolgotrajnem iskanju tudi našla. Sprva mi ni bilo nič jasno. Zdelo se mi je na las podobna vrsti *Epipactis nordeniorum* (Nordenova močvirnica), ki sem jo pred leti našel v Krakovskem gozdu, prvič v Sloveniji. Za nameček sva istega dne na drugi strani Medvednice, visoko v gozdu jelke in bukve, našla tipične primerke prave *E. nordeniorum*, ki bi morala po vseh pravilih rasti samo v nižinskih, vlažnih hrastovih gozdovih. Edino, kar nama je preostalo, je bilo, da sva kar na domu poiskala Roka, ki je *Epipactis rivularis* našel prvi. Po treznem premisleku in ob pomoči Stefana Hertla, strokovnjaka za epipaktise, ki si je primerke ogledal tako v Krakovskem gozdu kot na Medvednici, se je izkazalo, da je rastlina z druge strani Medvednice res *E. nordeniorum* – nova vrsta za Hrvaško, kajti v tej državi je bila le-ta sedaj najdena prvič. Po nekaj letih sem se naučil razlikovati obe vrsti tudi jaz. Na Medvednici je tudi izredno bogato nahajališče redke *Epipactis gracilis (exilis)*. Gozdni sestoj je na las podoben tistemu na Gorjancih. Kljub dolgoletnemu iskanju je pri nas ne najdem. Verjetno ji ne ustreza kamninska sestava.

Tudi *Epipactis greuteri*, ki mi je znana s Kočevskega roga, Javornikov, Trnovskega gozda, bližnjega Bohorja in Medvednice, mi ne da miru. Vedno se pojavlja skupaj z bukvi in jelko. Takih mest je na Gorjancih kar nekaj, Greuterjevih močvirnic pa nič!

Tako, prišli smo do zadnje: *Epipactis palustris*. V Sloveniji je to pogosta močvirna vrsta, ki pa na Gorjancih za svojo rast nima pogojev. Leta 2014 sem jo končno našel v Žumberku v bližini Sopotskega slapu.

Orhideje Gorjancev in bližnjega Krakovskega gozda so prišli večkrat pogledat orhidologi iz Slovenije, pa tudi iz tujine. Od Italijanov so bili tam Amelio Pezzetta, Daniele Doro in Luciano Bongiorno, Nemeč Stefan Hertl, Hrvata Radovan Kranjčev in Roko Čičmir. Še posebno sem se pred leti razveselil, ko je Roko pripeljal Francoza Alaina Gevaudana in mojstra iz Belgi-

je, Pierra Delforgea, avtorja evropske monografije o kukavičevkah (DELFORGE 2006).

Še beseda o literaturi. Mikološke in orhidološke literature je tako ali tako preveč, da bi jo našteval. O flori Gorjancev sem mnogo koristnega našel v člankih

Marka Accetta in Vinka Strgarja, o botaniki sta mi veliko povedali Rothmalerjeva *Exkursionsflora* (JÄGER & WERNER 1994) in *Flora helvetica* (LAUBER & WAGNER 1998). Za praznično branje sta mi na voljo dve preljubi knjigi, *Rože na Slovenskem* (PINTAR & WRABER 1990) in *Sto znamenitih rož na Slovenskem* (WRABER 1990).

ZAHVALA

Pri prvih korakih v svet orhidej mi je pomagal prof. Vlado Ravnik, kateremu posvečam vse napisano.

LITERATURA

- DELFORGE, P., 2006: *Orchids of Europe, North Africa and the Middle East*. Timber Press. London.
- JÄGER, E. J. & K. WERNER (ur.) 1994: *Exkursionsflora von Deutschland. Bd. 3 (Atlasband). 9. verbesserte Auflage*. Gustav Fischer. Jena.
- KRANJČEV, R., 2005: *Hrvatske orhideje*. Agencija za komercialnu djelatnost. Zagreb.
- LAUBER, K. & G. WAGNER, 1998: *Flora Helvetica*. Haupt, Bern. Stuttgart, Wien.
- PERAZZA, G. & R. LORENZ, 2013: *Le orchidee dell'Italia nordorientale. Atlante corologico e guida al riconoscimento*. Editione Osiride. Rovereto.
- PINTAR, L. & T. WRABER, 1990: *Rože na slovenskem*. Državna založba Slovenije. Ljubljana.
- SCOPOLI, G. A., 1760: *Flora carniolica, Viennae*.
- STRGAR, V., 1963: *Prispevek k poznavanju flore Slovenije*. Biol. vestn. (Ljubljana) 11: 21-26.
- WRABER, T., 1990: *Sto znamenitih rastlin Slovenije*. Prešernova družba. Ljubljana.